

СУРЖИК ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Розглянуто процес взаємопроникнення слів з однієї мови в іншу та виникнення суржика як соціолінгвістичного феномена української мови.

Аннотация. Рассмотрен процесс проникновения слов из одного языка в другой и возникновение суржика как социолингвистического феномена.

Annotation. The article deals with the penetration of the words from one language to another, and the emergence of surzhik as sociolinguistic phenomenon.

Ключові слова: суржик, мовна норма, інтерференція, запозичення, русизм.

Центр кожної мови становить живе розмовне мовлення. Найрозвиненіша й найбагатша мова приречена на повільну смерть, якщо вона виходить з ужитку як засіб щоденного спілкування. Мова нерозривно пов'язана з суспільством і суспільство, за нормальних умов побутування мови здійснює всебічний і різноманітний вплив на її розвиток.

Українець – мешканець східноукраїнського міста, який розмовляє в родині своєю мовою, за межами дому потрапляє в іншомовне оточення й мусить, як у чужій країні, переходити на іншу мову спілкування. Невипадково Оксана Забужко, аналізуючи в художньому творі власний досвід адаптації до чужого міста, ставить знак рівності між Нью-Йорком і Києвом, дарма що Нью-Йорк і Київ говорять різними мовами. І в першому, чужому, і в другому, своєму, українець мусить "переключати код", тобто переходити на іншу мову спілкування [1].

Це породжує явище, яке мовознавці називають інтерференцією – відхиленням від норми й системи однієї мови під впливом іншої. Загалом інтерференція належить до звичайних явищ розвитку переважної більшості мов, особливо у порубіжних областях, де інтенсивність міжмовних контактів посилюється. Проте коли стосунки двох мов нерівноправні, коли одна з них загарбує простір іншої, поглинаючи її, однобічна інтерференція переростає у змішування двох мов, що відбувається в усному спілкуванні носіїв мови, яка витісняється. Руйнація її системи торкається усіх мовних рівнів – і фонетики, і лексики, і граматики.

Такі явища зумовлюють актуальність вивчення проблеми змішування декількох мов, виникнення суржика.

Дослідження суржика з наукової точки зору розпочав Б. Антоненко-Давидович у 90-х рр. ХХ ст. [2]. Погляди Антоненка-Давидовича продовжує О. Сербенська у праці "Антисуржик". Крім лінгвістичного аспекту, дослідниця звертає увагу на соціопсихологічні чинники утворення суржика [3]. Про взаємодію мов також писали Л. Біланюк, Т. Кознарський, М. Лесюк, В. Радчук, О. Руда, О. Федик, О. Черемська, М. Феллер, М. Фласер, О. Шарварко, О. Шумилов та ін.

Метою статі є аналіз суржика як соціолінгвістичного феномена української мови.

Мовне явище, що одержало назву суржик, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну й соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільсько-господарської лексики. Семантичне ядро слова "суржик" поєднує два елементи значення – змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту. Іноді суржик прирівнюється до просторіччя або порівнюється із діалектною мовою (місцевий різновид мови). Але із цим погоджуватись не можна: суржик існує в межах кількох мов, а діалект і просторіччя – у межах однієї; сфера поширення суржика є загальною, а діалект територіально чи соціально унормований; діалект – певна унормованість, а суржик – ні [1].

Звичайно, процес взаємопроникнення слів з однієї мови в іншу – закономірний; значна частина слів з однієї мови засвоюється, під-порядковується нормам і стає повноправною лексикою іншої мови. Таких слів, що ввійшли до нашої мови непроханими гостями, є багато. Ми настільки звикли до них, що часто й не помічаємо, як вони зриваються з уст. Правда, людина, яка стежить за своїм мовленням, за своєю культурою, вживає русизмів менше. Рідко хто не вживає їх зовсім. Більшість мовців, на жаль, не задумуються над своїм мовленням, не прислухаються до себе.

Також слід зауважити, що під впливом російської мови ігноруються лексичні, фонетичні, морфологічні, граматичні норми. Часто можна почути русизми-варваризми різних рівнів: лексичні (*ад, бабочка, бутылка, брезгувати, видворити, внушити*); фонетичні (*карніз, блеф, магазин*); морфологічні (*бабушка, замітити, гардеробщиця, украшати, доломаний*); граматичні (*не дай Бог, перепись, подпись, мама (у звертанні), вечером, по місцям*); кальки типу міроприємство тощо. Поряд з окремими лексемами у словнику наводяться й деякі сталі та вільні словосполучення, що побутують в українському мовленні як неунормовані вирази (*а іменно, битком набито, в кінці кінців, так сказати* і под.). Слід зауважити, що під впливом російської мови, у якій кличний відмінок утратив свої специфічні форми, ігноруються вони і в українській мові, що є глибоким порушенням граматичних норм української мови [3].

Відбувається проросійська вимова цілого ряду звуків і звукосполучень, а саме: оглушення дзвінких приголосних звуків у кінці слів та в кінці складів; м'яка вимова звука [ч]; оглушення вимови дзвінкого фарингального звука [г].

Звичайно, це не всі ознаки впливу російської мови, цей ряд можна продовжувати ще дуже довго. Це

найяскравіші фактори, що негативно впливають на чистоту української мови, але при детальному дослідженні можна виявити й інші, які заховані глибше, але шкоди українській мові приносять не менше.

Явище суржика обумовлюють декілька причин: стихійне засвоєння російської мови та хаотичне заповнення зруйнованих ланок структури української мови елементами інших мов.

Як соціолінгвістичний феномен, суржик потребує ґрунтовного вивчення у трьох аспектах – лінгвістичному, психологічному й соціальному.

Отже, майбутнє чистоти української мови в Україні залежатиме від рівня освіченості українців – чим освіченіша людина, тим менше засміченою буде її мова. Власне рівень уникання суржика залежить від освіченості особи та її поваги до культурного надбання українців. Протистояти суржикізації і пов'язаному з нею соціальному пониженню державної мови могло б створення в українських містах впливових осередків, передусім молодіжних, з виключно українськомовним спілкуванням, яке б оберігало державну мову від розкладового впливу домінуючої російської. Наявність середовищ одномовців, які б не зазнавали впливу другої мови, є обов'язковою передумовою збереження мови в ситуації масового білінгвізму.

Наук. керівн. Архипенко Л. М.

Література: 1. Масенко Л. Суржик: між мовою і "язиком" / Л. Масенко. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2011. – 135 с. 2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко- Давидович. – К. : Українська книга, 1997. – 336 с. 3. Сербенська О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / за заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с. 4. Руда О. Суржик або напівмовність / О. Руда // Українська мова та література. – 2007. – Ч. 41. – С. 8–10.